

radom te uvid u povezane teme koje bi po njegovu mišljenju bilo dobro istražiti uz pomoć odgovarajuće znanstvene metodologije. Osim toga, u zadnjem je poglavlju prikazan rezime cjelokupnoga rada, s komentarima pozitivnih i negativnih strana djelovanja Saveza pionira u gotovo pola stoljeća postojanja organizacije.

Nakon zaključnoga poglavlja slijedi pogovor (251-256), u kojem se autor nakon znanstvene analize vraća predočavanju vlastita, ali i iskustva svojih vršnjaka sa Savezom pionira kojega su u djetinjstvu bili dio. Opisana su njihova razmišljanja i stavovi koje danas nakon više desetljeća imaju o sustavu koji je obilježio njihovo djetinjstvo. Posljednji je dio knjige obogaćen priložima u koje se ubrajaju „Izvori i literatura“ (257-267), „Kratka kronologija“ (269-270), „Popis kratica“ (271-272), „Popis ilustracija“ (273) i „Bilješka o autoru“ (274) te ilustracije koje se nalaze na samom kraju.

Najnovije historiografsko djelo Igora Dude na sustavan je i analitičan način objedinilo saznanja o djelovanju organizacije Saveza pionira na području socijalističke Jugoslavije. Veći je dio teksta ipak posvećen događanjima u razvijenijim jugoslavenskim republikama jer je i rad Saveza pionira u tim krajevima bio bolje organiziran te imao potporu većega broja stručnoga osoblja. Ovim je djelom otvoren put budućim istraživačima povijesti djetinjstva u Jugoslaviji, što će povjesničari jamačno znati prepoznati. U tome će im od velike pomoći biti arhiv Društva Naša djeca, čiju je obilnu građu autor prepoznao kao ključan element oblikovanja knjige kakva je u konačnici izišla iz tiska.

Marin Pekica

Jelka Vince Pallua, *Zagonetka virđžine. Etnološka i kulturnoantropološka studija*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014., 310 str.

„Svim »nevidljivicama« iz povijesti...“ simbolična je posveta kojom autorica Jelka Vince Pallua najavljuje opsežno djelo *Zagonetka virđžine. Etnološka i kulturnoantropološka studija*, u kojem znanstvenoj javnosti, ali i široj publici obznanjuje svoja dugogodišnja istraživanja i promišljanja o endemskoj pojavi tobelija, zavjetovanih *momak-djevojaka*, odnosno žena koje su zbog raznih, prvenstveno društveno i gospodarski uvjetovanih potreba zajednice

preuzele društvenu ulogu muškarca (*social male*), što se u njihovoj zajednici posebno cijeni. U djelu se u pet većih poglavlja raslojenih na nekoliko potpoglavlja i uz pripadajuće slikovne i tablične priloge nastoji odgovoriti na nimalo jednostavna pitanja za Europu i svijet jedinstvenoga fenomena koji svoje temelje baštini na geografski uskom, graničnom području zapadno-balkanskih država poput Albanije, Crne Gore i Kosova, ali se preispituju i svjedočanstva koja uvelike podsjećaju na instituciju virdžine, a potječu izvan matičnoga područja pojave, pri čemu se ističu poglavlje o takozvanim amazonkama iz Istre te poglavlje koje propituje postojanje virdžina na Apeninskom poluotoku. U djelu su sabrana i kritički proanalizirana te promišljena brojna svjedočanstva i radovi znanstvenika, istraživača, avanturista i brojnih znatiželjnika zainteresiranih za taj fenomen pa se u njemu na neki način ocrtava oko stoljeće i pol dug kontinuitet zanimanja za navedenu pojavu s, kako će sama autorica kroz djelo napominjati, manje ili više uspjeha na putu k razotkrivanju ili, bolje rečeno, približavanju i razumijevanju osnovnih značajki i razloga nastanka institucije virdžine.

„Tragom virdžine“ (11-20) prvo je poglavlje knjige i predstavlja svojevrsan uvod u problematiku institucije virdžine, ukratko navodeći osnovne značajke i definiciju institucije, iako autorica napominje kako na to pitanje ne postoji jednoznačan i jednostavan odgovor, što naposljetku i pokazuje kroz mnoštvo tema kroz koje se fenomen nastoji sagledati. Na samome početku poglavlja raspravlja se o često postavljanim pitanju položaja, odnosno „nevidljivosti“ i „marginalnosti“ žena u povijesnoj znanosti i etnologiji s naglaskom na androcentričnost u slučaju istraživanja fenomena tobeltija. Autorica napominje kako androcentričnost u tom slučaju nije previše izražena jer su i istraživačice uvelike pokazivale zanimanje za taj fenomen, dajući bitan prinos njegovu osvjetljavanju. Kao najčešće razloge postajanja virdžinom autorica ističe tri prevladavajuća: nedostatak muškoga nasljednika, nedostatak odrasloga muškarca u kući, pri čemu žena privremeno preuzima društvenu ulogu muškarca do punoljetnosti brata, nećaka ili rođaka, te naposljetku i postajanje virdžinom kao način bijega od neželjenoga braka te time i krvne osvete kao bitnoga duboko ukorijenjenoga fenomena i značajke plemenskih zajednica nuklearnoga područja pojavljivanja institucije virdžine. Kao jedna od važnijih značajki ističe se također i vremenska odrednica, odnosno vrijeme trajanja zavjeta, koji može biti privremen ili pak trajan. Osim toga, u poglavlju se ističe brojnost nazivlja institucije –

uz već spomenute nazive virdžina i tobelija javlja se i mnoštvo drugih koji ističu glavne značajke institucije te ocrtavaju jezične posebnosti područja s kojih dolaze, poput *ostajnica*, *muškobanja*, *momak-djevojka*, *samčon* i dr., iako se, kako se pokazalo, ne radi uvijek o samom fenomenu kao takvom, već ponekad tek o osamljenom slučaju koji na to podsjeća.

Drugo poglavlje, „Rasprostranjenost pojave“ (21-82), obrađuje područja na kojima se institucija pojavljuje, i to kroz više vrsta izvora, pri čemu se ističe upitnička građa *Etnološkoga atlasa Jugoslavije* (Zagreb 1989.), po svoj prilici manjkava za područje Kosova i Albanije, gdje je institucija virdžine najzastupljenija, kao i po sadržaju koji je ograničen na kratke odgovore na pitanja bez dodatnih objašnjenja, te pisani izvori i svjedočanstva koja obuhvaćaju nešto širi prostor od upitničke građe *Etnološkoga atlasa*, donoseći najbrojnija svjedočanstva upravo s područja koje autorica naziva nuklearnim, odnosno pograničnoga prostora sjeverne Albanije i Crne Gore. Prikupljeni podaci objedinjeni su u dvije etnološke karte koje ugrubo ocrtavaju rasprostranjenost pojave uz autoričine komentare koji uključuju usporedbu karata, odnosno podataka iz upitničke građe *Etnološkoga atlasa* i pisanih svjedočanstava te usporedbu s rezultatima istaknutih istraživača te pojave. Osim što čitatelju donose uvid u gustoću svjedočanstava upravo na područjima specifičnoga patrijarhalnoga plemenskog uređenja te time ocrtavaju i potvrđuju autoričinu tezu o specifičnom jezgrenom području javljanja institucije virdžine, na kartama se pronalazi i nekoliko osamljenih svjedočanstava koja daleko premašuju usko područje ukorijenjenosti pojave, a radi se o područjima koja su kroz povijest uvelike prolazila kroz proces brojnih migracijskih kretanja, među kojima se ističu Istra i Apeninski poluotok, kojima autorica posvećuje posebna potpoglavlja. Potpoglavlje „Amazonke iz Istre – na tragu istarskih žena u muškom odijelu“ (61-77) obrađuje pitanje postojanja institucije virdžine na istarskom poluotoku kao mogućega relikta posljednjega selidbenoga vala s dinarskoga područja u Istru u 17. stoljeću, pri čemu se posebno ističe južnoistarsko područje. Naziv amazonke autorica koristi metaforički bez ikakvih aluzija na povezanost mitskih Amazonki i institucije virdžine, nadovezujući se na Miroslava Bertosu koji žene sudionice ratova i brojnih pograničnih sukoba istarskoga *seicenta* također slikovito naziva istarskim amazonkama. Na pitanje je li i u Istru, kao jedno od češćih odredišta brojnih seobi s dinarskoga prostora, unesena institucija virdžine, autorica nastoji odgovoriti služeći se nekolikim vrstama izvora,

poput arhivske građe, pjesama i pripovijedaka te terenskim istraživanjem u nekoliko istarskih mjesta (Čabrunići, Juršići, Sv. Kirin, Peroj, Vodnjan). Jedino svjedočanstvo o mogućem postojanju institucije virdžine u Istri dolazi iz Čabrunića u okolici Vodnjana, a uz potvrdne odgovore na pitanja koja određuju glavne značajke virdžine, u upitničkoj građi *Etnološkog atlasa* autorica nailazi i na naziv *samčon* koji, kao i brojni ostali nazivi za virdžinu – primjerice, naziv *maščon* koji se pronalazi u okolici Motovuna – etimološki podsjećaju na neke od bitnih odrednica koje se vezuju uz virdžine – žene „bez ženskosti“, djevojke s muškaračkim crtama, neudane i žene bez djece. Nadalje, kroz tekst triju pjesama koje potječu ili su pak unesene s drugih područja u naselja Dane i Vodice na Ćićariji autorica nastoji povezati, izdvojiti i usporediti atribute i motive koji podsjećaju na one zavjetovanih djevojaka, s posebnim naglaskom na odlazak u rat umjesto brata ili oca, nošenje oružja, jahanje konja, muškaračke kretnje i vladanje, odijevanje poput muškarca i skrivanje kose kao ženskoga obilježja pod muškom kapom. Također, kao što postoje poveznice s institucijom virdžine, u pjesmama autorica nailazi i na nekoliko bitnih nedostataka važnih elemenata koji definiraju „pravu“ virdžinu, a to je u prvom redu nedostatak zavjeta i činjenica da se „postajanje“ socijalnim muškarcem ne obznanjuje javno, već prevladava element tajnovitosti. Osim na istarskom području, u djelu se posebno obrađuje i mogućnost pojave institucije na Apeninskom poluotoku s obzirom na brojnost migracija i prebjega u jeku osmanske ugroze s područja Hrvatske i Albanije. Usprkos brojnim pojedinačnim slučajevima s elementima koji podsjećaju na instituciju virdžine u Istri i na Apeninskom poluotoku, autorica odbacuje teoriju o njezinu postojanju na tim područjima te napominje kako se najčešće radi o posebnostima pojedinaca koje se ponekad mogu pogrešno protumačiti kao fenomen koji, štoviše, izvan konteksta društvene situacije područja iz kojega proizlazi nema svoju svrhu.

„Raznoliko lice virdžine“ (83-102), treće poglavlje knjige, kreće od teze o nejednoznačnosti institucije virdžine te raznolikosti kao kategorije u aspektima koji se vezuju uz pojavu virdžine. Uz dva osnovna tipa virdžine, koji se ogledaju u činjenicama podiže li se djevojčica kao virdžina od ranoga djetinjstva ili je o tomu donijela odluku u zrelijoj dobi ili pak nakon udovištva, autorica pregledom raznih čimbenika kroz konkretne primjere individualnih situacija nastoji pokazati da funkcija virdžine leži upravo u potrebama obitelji i zajednice. Posebna se pozornost posvećuje brojno-

sti nazivlja za virdžine, ali i za neudane žene, jer često dolazi do zabune u razlikovanju posebnih individualnih slučajeva koje podsjećaju na fenomen virdžine i samih virdžina, te motivima, pri čemu se ističu dvije osnovne skupine, a uključuju nedostatak muškarca u kući te žalost za poginulim momkom. Osim toga, autorica preispituje još nekoliko važnih značajki kao što su, primjerice, odnosi sredine prema virdžinama, preodijevanje, bavljenje glazbom, udaja, svakodnevni poslovi i aktivnosti te pitanje zavjeta.

Poglavljem „Zagonetka virdžine“ (103-193) autorica nastoji dublje razraditi samu instituciju virdžine unutar njezina prirodnoga okruženja preispitujući korijene, uzroke, porijeklo i vrijeme nastanka institucije. Kao uvod u poglavlje autorica daje kritički osvrt na dosadašnja istraživanja fenomena, pri čemu su zastupljeni radovi domaćih i stranih autora, u čijem slučaju kao glavnu prepreku u kvalitetnijem istraživanju i razumijevanju fenomena navodi problem razumijevanja tzv. malih jezika, u prvom redu albanskoga, ali i makedonskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika. U daljnjem se tekstu donosi pregled interpretacija Marijane Gušić i Mirka Barjakta- rovića, dvoje istaknutih autora koji su se u nekoliko navrata tijekom svoje bogate istraživačke karijere vraćali propitkivanju institucije virdžine, što je rezultiralo nastankom nekoliko oprečnih teorija i interpretacija porijekla institucije. Autorica se osvrće i na pitanja porijekla institucije od pradavnih matrijarhalnih odnosa (Iliri) te patrijarhata koji na matičnom području navedene institucije baštini posebne, plemenske odnose. Razvoj i nastanak institucije virdžine vezuje se upravo za navedeni plemenski tip patrijarhata razvijen baš na području koje autorica naziva nuklearnim, a posebnost u društvenim odnosima iz kojih institucija proizlazi vidi upravo u geografskim značajkama, odnosno zabačenosti područja duboko u brdima, čineći ih tako nedostupnima središnjoj vlasti. Kako bi se pridonijelo razumijevanju društvenih odnosa te prikazalo proces njihova razvoja, u djelu se iznose i bitne značajke albanskoga običajnog prava (Skenderbegov kanon i Kanon Leke Dukagjina), po svoj prilici veoma sličnog crnogorskom i hercegovačkom, s posebnim naglaskom na položaj žene, pri čemu se nailazi i na odredbe koje se tiču tobelija. Posljednjih nekoliko potpoglavlja posvećeno je povijesnim okolnostima iz kojih proizlazi mogućnost nastanka institucije kao odgovora na nesigurnost u društvu (osmanska ugroza) te rezultata ekonomskih i gospodarskih potreba zajednice, pojavi motiva virdžine u književnosti izvan matičnoga područja kao mogućega rezultata prijenosa tradicijskih vrijed-

nosti kroz brojne seobe te naposljetku romantičnom i neoromantičnom poimanju institucije, pri čemu se ističe teorija o postajanju tobelijom kao bijegu od teškoga položaja žena u tamošnjemu društvu.

Posljednje poglavlje, „Etnogram“ (195–281), donosi pregršt svjedočanstava i izvora o virdžinama koji potječu od mnoštva različitih autora i to na nekoliko jezika (engleski, talijanski, njemački, hrvatski, srpski...). Na samome kraju nalaze se popis autora, izvora i literature, sažeci te bilješka o autorici.

Knjiga Jelke Vince Pallua *Zagonetka virdžine. Etnološka i kulturnoantropološka studija* vrijedan je doprinos i svojevrsni putokaz daljnjim istraživanjima fenomena virdžine, običaja toliko stranoga izvan svojega matičnog područja da je kroz povijest poprimio notu egzotičnosti. Dodatan je to prinos i proučavanju ženske povijesti te povijesti zajednica u nastojanju za preživljavanjem i održanjem u jeku nepovoljnih okolnosti. Osim golema prineska povijesnoj i etnološkoj znanosti, knjiga predstavlja i bogat izvor zanimljivosti i informacija za svekoliku javnost te na neki način i sredstvo koje osvjetljava i prinosi razumijevanju običaja često podložnoga stereotipima i osudama. Na zagonetku koju predstavlja fenomen virdžine, ali i na ostale zagonetke na koje povijesna znanost nailazi, često se ne može pronaći jedinstven i jednostavan odgovor, što naposljetku i ova knjiga pokazuje, donoseći mnoštvo elemenata koji pomažu razumijevanju cjeline na putu k razjašnjenju zagonetke.

Gabriela Braić

Animalia, bestiae, ferae...: o životinjama u povijesti na jadranskom prostoru, 6. istarski povijesni biennale, sv. 6, zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Poreč, 23. – 25. 5. 2013., urednice Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić-Vekić, Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorio parentino / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za humanističke znanosti / Državni arhiv u Pazinu, 2015., 263 str.

Godine 2015. objavljen je novi, šesti broj zbornika radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa *Istarski povijesni biennale*, održanoga u Poreču od 23. do 25. svibnja 2013., *Animalia, bestiae, ferae...: o životinjama u povijesti na jadranskom prostoru*. Uredništvo potpisuju Marija Mogorović Crljenko